

in de laatste jaren flink ingeteerd. De prijzen bleven maar dalen en tot overmaat van ramp hebben die Fransen op zeker moment beslist, dat alle geoogste tabak naar Frankrijk moest. De tabaksplanters kregen daarvoor slechts een kleine vergoeding. De Franse overheid heeft in die tijd het monopolie op de tabakshandel opgeëist.

Tussen al die landelijke nieuwigheden door is het leven van Tinus ook rigoureuus veranderd. Hij heeft zich inmiddels verzekerd van een steenbakkerslicentie, dus hij zou een eigen steenbakkerij kunnen beginnen.

Daarbij komt in 1814 Op den Heuvel het bericht dat achternicht Lucia Coppers uit Heteren dringend hulp nodig heeft. De grootmoeder van Tinus van moederskant is Bertha Coppers, getrouwd met Paulus van de Camp. Lucia is een dochter van de jongere broer van de grootmoeder van Tinus.

Maar goed, ze is weduwe geworden en er wordt gevraagd of Tinus haar niet wil komen helpen op de steenfabriek, hij kent immers dat werk.

Tinus denkt erover, maar heeft er eigenlijk weinig zin in. Wat heeft hij te zoeken in dat achtergebleven Heteren. Hij heeft het hier veel te goed naar de zin. Maar dat gaat veranderen.

Mientje is voor huishoudelijke inkopen naar het dorp geweest en heeft daar gesproken met 'Liesje van de Start'. Liesje heet eigenlijk Cornelissen, maar omdat de familie helemaal aan het achtereind woont, worden ze 'De Start' genoemd. Het zou eigenlijk 'Staart' moeten zijn, van staarteind, het einde van de straat, maar in het dorp noemen ze de familie 'De Start'. Liesje, aartsroddelaarster, heeft een nieuwtje. "Niet zo leuk voor jou," zegt ze.

Volgens haar is steensjouwer Jacob van de Deurenkamp heel kwaad op Tinus en ze vertelt:

"As ie 'm te pakken krijgt, gaat de kop d'r af."

"Hoezo, wat heeft onze Tinus dan gedaan."

"Nou, ken je dat kleine jong van Deurenkamp, die kleine Koertje."

"Ja, wel eens gezien."

"Nou, vrouw Deurenkamp schijnt, met een borreltje op, de mond voorbij gepraat te hebben. Kleine Koertje schijnt van Tinus te zijn."

"Ach nee, dat kan toch niet."

"Nou, ze zeggen het."

"Ik geloof d'r niks van, onze Tinus is een praatjesmaker, maar met andermans vrouwen, nee, dat doet hij niet."

Dat door den knijnenden toestand van alle takken van den landbouw en voornamentlijk van den tabak, waarin bijna alle ingezetenen van dit dorp hun bestaan vinden, de bovengemelde boekjes land der Custorie na aftrek der importante lands- en plaatselijke lasten, bijna niets meer opleveren, niet alleen, maar de overige ingezetenen in de ongelukkige gevolgen van de tegenswoordige geringe prijzen der veldproducten delende, ook zodanig zijn verarmd, dat slechts van zeer weinige kinderen, de schoolgelden betaald kunnen worden.

Dat het getal dezer behoeftige kinderen te Randwijk, oneindig groter is dan te Heteren, en nagenoeg gelijk staat met dat van Driel.

Dat de Schoolmeester te Randwijk echter uit de Gemeentekas veel minder trekt dan die van Heteren en Driel en bij intusschen in geene deele met een minder ijver voortgaat de onvermogenen gratis onderwijs te geven.

Dat dienvolgens zoo lang deze tegenswoordige toestand blijft bestaan, de redelijkheid als het belang van het onderwijs schijnen te vorderen, dat gezegde onderwijzer worde te gemoet gekomen.

Nemen de vrijheid UedelGrootachtbare met alle eerbied voor te dragen om de jaarwedde van den Schoolmeester van Randwijk provisioneel en zoo lange de tegenwoordige tijdsomstandigheden blijven bestaan, met tien gulden te verhogen en daarvoor dienvolgens op de begrooting dezer Gemeente over volgend jaar toe te staan, de som van vijfendertig guldens."

Martin en de andere gemeenteraadsleden buigen zich ook over het probleem 'Geneeskundige Dienst'. De bewoners moeten gebruik maken van geneeskundige hulp uit Elst of Wageningen, maar dat is ver weg en vaak erg moeilijk te bereiken. De kleiweg naar Elst is in de herfst en winter niet te gebruiken en tussen Heteren, Driel, Randwijk, Indoornik en Lakemont, de gemeentelijke plaatsen, en Wageningen ligt de Rijn. Dus de bereikbaarheid van geneeskundige hulp is vooral in de winter zeer problematisch.

Daarbij is de door de gemeente aangestelde vroedvrouw oud en aan de drank. Ze fungeert als zodanig nagenoeg niet meer. Bij een bevalling moet meestal hulp van elders worden ingeroepen.

De gemeenteraad vraagt Gedeputeerde Staten een eigen Heel- en Vroedmeester te mogen aanstellen, die dan bovendien in de gemeente zal wonen.

In zijn brief aan Gedeputeerde Staten schrijft Steven Roes, dat de gemeente Heteren graag een geneeskundige zou willen hebben, die in het dorp woont. Een geneeskundige uit Elst of Wageningen laten komen is erg bezwaarlijk. De zieke is vaak al overleden voordat de geneesheer aan zijn bed staat. Een gemeente met een bevolking van 2000 zielen zou een eigen geneesheer dienen te hebben, aldus Steven. Een geneesheer die in de gemeente zelf woont.

Hij verwijderd zich en bezoekt die plaatsen, welke hem, bij slecht gezelschap, den jenever aanbieden, om hem en de zijnen nog meer ongeluk te bereiden."

In Arnhem zijn bewoonde stegen met stilstaand stinkend water, in Nijmegen is het niet anders. Dit alles werd al geconstateerd in de vijftiger jaren van de negentiende eeuw. De mensen, die door de Maatschappij van Welstand worden opgevangen, zijn het topje van de ijsberg. Er moet wat gebeuren om de steeds door het vuil veroorzaakte en terugkerende besmettelijke ziektes, cholera, geelzucht (hepatitis), difterie, dysenterie, diarree, pest en worminfecties, tegen te gaan.

De mensen in deze wijken, de achterbuurten, doen hun ontlasting op een 'poep-emmer', vaak in het woonvertrek. De volle emmer moet dan worden geleegd. Soms heeft de gemeente voor dat doel een reservoir van baksteen laten aanleggen, die dan van tijd tot tijd door de gemeentereiniging wordt geleegd. Zo niet, dan gaat de inhoud van de emmer in de gracht, het open riool of zelfs gewoon op straat. Het is een uitzichtloze situatie. Ver buiten de wijk is de bedorven lucht te ruiken.

De stad Nijmegen probeert verbetering te brengen in de levensomstandigheden van de armlastigen. Dat moet ook wel, want de stad groeit als kool. In 1875 heeft de stad vierentwintigduizend inwoners. Vijf en twintig jaar later zijn dat er vierenveertigduizend, vooral door de bouw van woningen buiten de oorspronkelijke stadsmuren.

Er wordt in de hele stad een overdekt riool aangelegd. Deze aanleg duurt jaren, maar het komt er. Bovendien wordt een waterpompstation gebouwd en er komen waterleidingen, waardoor de bewoners schoon drinkwater krijgen. De gemeente gaat zich ook bezighouden met ongediertebestrijding. De stad wordt steeds schoner.

Er worden woningbouwverenigingen opgericht, die betere woningen voor de arbeiders gaan bouwen en proberen bewoners uit de ongezonde wijken weg te halen.

Deze verbeteringen hebben een direct effect op de volksgezondheid. Er komen veel minder besmettelijke ziektes voor, veel minder sterfte. In 1870 overlijdt nog één op de vier baby's in Nijmegen, vijftien jaar later is dat één op de zes baby's.

De Stadsarchitect van Nijmegen Jan Jacob Weve heeft in deze verbeteringen een groot aandeel.

De hier beschreven verbeteringen, riool- en waterleidingaanleg, doen zich aan het einde van de negentiende eeuw in alle steden van het land voor, later komt ook het platteland aan de beurt.